

ศิลปโบราณวัตถุ

จากพิพิธภัณฑ์คติชนวิทยา สถาบันทักษิณคดีศึกษา

2. เหล็กขูดกระดูกช้างแคะ

ขนาด ยาว 60 เซนติเมตร กว้าง 35 เซนติเมตร สูง 18 เซนติเมตร

จัดแสดงห้องกระต่ายขูดมะพร้าว พิพิธภัณฑ์คติชนวิทยา สถาบันทักษิณคดีศึกษา

เหล็กขูดหรือกระต่ายขูดมะพร้าวโบราณชิ้นนี้เป็นเครื่องมือเครื่องใช้พื้นบ้านที่สะท้อนภูมิปัญญาและวิถีชีวิตของผู้คนชุมชนภาคใต้ได้อย่างอัศจรรย์ สันนิษฐานว่ามีอายุการใช้งานมากกว่า 50 ปี โดยตัวฐานทำจากกระดูกสะบักของสัตว์ขนาดใหญ่ที่ผ่านการดัดแปลงให้เหมาะสมกับการใช้งาน ส่วนปลายด้านหน้าติดตั้งแผ่นเหล็กหยักคมสำหรับขูดเนื้อมะพร้าวให้เป็นฝอยละเอียด เพื่อนำไปคั้นกะทิหรือใช้เป็นส่วนประกอบในการปรุงอาหารพื้นบ้าน

ตามข้อมูลที่สืบทอดและบอกเล่าภายในชุมชน รวมทั้งข้อมูลที่เก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์ วัตถุในลักษณะนี้เชื่อว่าทำจากกระดูกสะบักของ “ช้างค่อม” หรือ “ช้างแคะ” (Pygmy elephant) ซึ่งเป็นสายพันธุ์ช้างป่าโบราณที่เคยอาศัยอยู่ในพื้นที่รอบลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาภาคใต้ของประเทศไทย แต่ได้สูญพันธุ์ไปแล้วเมื่อประมาณ 80 กว่าปี ทว่าในปัจจุบันยังคงสามารถพบสายพันธุ์นี้ได้ที่รัฐซาบาร์ ประเทศมาเลเซีย อย่างไรก็ตามข้อมูลดังกล่าวยังเป็นเรื่องเล่าที่ควรได้รับการศึกษาทางสัตววิทยาเพิ่มเติมเพื่อยืนยันชนิดของสัตว์อย่างชัดเจน ในมุมมองทางคติชนวิทยา เรื่องเล่าเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของความทรงจำและองค์ความรู้ที่ชุมชนใช้ในการอธิบายที่มาและคุณค่าของวัตถุสิ่งของที่ใช้อยู่ในวิถีชีวิตโดยสอดคล้องกับทรัพยากรและภูมิปัญญาที่มีในท้องถิ่นนั้น

วัตถุชิ้นนี้สะท้อนภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างคุ้มค่า ชาวบ้านในอดีตรู้จักสังเกตคุณสมบัติของวัสดุที่มีอยู่รอบตัวและนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับการดำรงชีวิต กระดูกสะบักของสัตว์ขนาดใหญ่มีลักษณะแบน กว้าง แข็งแรง และมีความโค้งตามธรรมชาติ จึงเหมาะสำหรับดัดแปลงเป็นฐานรองนั่งขูดมะพร้าวได้เป็นอย่างดี แสดงให้เห็นถึงความรู้เชิงประสบการณ์ที่สั่งสมและถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น

ในอดีต มะพร้าวเป็นทรัพยากรสำคัญของภาคใต้และเป็นวัตถุดิบหลักในการประกอบอาหารหลากหลายชนิด ไม่ว่าจะเป็นแกงกะทิ น้ำพริก ขนมห้านบ้าน หรืออาหารในงานบุญประเพณี เหล็กขูดจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่พบได้แทบทุกครัวเรือน และมีบทบาทอย่างยิ่งต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมอาหารของผู้คนในภูมิภาคนี้

นอกจากคุณค่าด้านการใช้สอยแล้ว วัตถุชิ้นนี้ยังสะท้อนความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มาใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสมตามบริบทของสังคมในอดีต อีกทั้งยังเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงถึงความคิดสร้างสรรค์ ความสามารถในการปรับตัว และภูมิปัญญาของชุมชนในการดำรงชีวิตโดยอาศัยทรัพยากรที่มีอยู่รอบตัว เช่น รูปสัตว์ เช่น นาก ตะกวด กระต่าย ปลาฉลาม กระจง หมู ม้า เต่า เสือ เป็ด ฯลฯ ประติมากรรมเป็นรูปคน มีทั้งรูปเด็ก ผู้ใหญ่ ทั้งผู้หญิงและผู้ชาย ประติมากรรมเป็นที่รองนั่งอย่างธรรมดา แต่แกะตกแต่งลวดลายเป็นรูปสัตว์ รูปอวัยวะเพศและกระหนกกงกอนต่าง ๆ การประติมากรรมตัวเหล็กขูดเช่นนี้สะท้อนให้เห็นถึงความคิดนึกของชาวบ้าน เห็นความเกี่ยวข้องระหว่างชาวบ้านกับสัตว์ต่าง ๆ เห็นปฏิภาณริยาความสนใจต่อความเป็นไปของสังคมในบางช่วง เช่น เมื่อสังคมไทยมีการประกวดนางงาม ไทยมีนางงามจักรวาล ก็มีผู้คิดทำตัวเหล็กขูดเป็นนางงาม ดังนี้เป็นต้นสิ่งที่น่าสนใจเป็นพิเศษในการทำตัวเหล็กขูด คือการแสดงออกในเรื่องเพศ เหล็กขูดส่วนหนึ่งแสดงออกเกี่ยวกับเพศอย่างเด่นชัด เช่น ทำรูปอวัยวะเพศชายและรูปอวัยวะเพศหญิงไว้คู่กันในเหล็กขูดตัวเดียวกัน ทำเป็นรูปผู้หญิงเปลือยนอนหงาย แม้แต่ตัวเหล็กขูดที่ทำเป็นรูปสัตว์ก็มักทำส่วนของอวัยวะเพศให้เห็นเด่นชัดการแสดงออกเช่นนี้เป็นการสื่ออารมณ์ขันของชาวบ้านอย่างธรรมดา ๆ ไม่นึกเป็นเรื่องลามกอนาจารแต่อย่างใด เหล็กขูดรูปประหลาด ๆ เหล่านั้นก็ใช้ขูดกันทั้งหญิงชาย เรียกอารมณ์ขันมากกว่าจะคิดว่าถ้าผู้หญิงใช้แล้วจะต้องอับอายขายหน้า

ส่วนในด้านความเชื่อในหมู่ชาวไทยมุสลิม จะไม่มีการนำรูปสัตว์และรูปคนมาใช้ผลิตรูปลักษณะเหล็กขูด แต่มีการแกะสลักลายแกะสลักมีลักษณะประสมประสานระหว่างลวดลายของมลายูและของไทยอย่างเห็นได้ชัดแบบเดียวกับลายเขียนประกอบเรือก่อและ นับเป็นตัวอย่างของความประสมประสานทางศิลปะของไทยกับมลายูได้ดีอีกอย่างหนึ่ง

นอกจากนั้นเหล็กขูดยังทำหน้าที่เป็นพื้นที่ในการปะทะสังสรรค์ของผู้คน เนื่องจากในท้องถิ่นภาคใต้ชาวบ้านมักจะมีเหล็กขูดประจำบ้านแทบทุกครัวเรือน เพราะชาวภาคใต้ชอบกินแกงกะทิ และทำของหวานซึ่งปรุงด้วยกะทิเป็นพื้น เมื่อมีงานส่วนรวมเช่น งานวัด หรืองานซึ่งต้องเลี้ยงอาหารคนจำนวนมาก จึงมีธรรมเนียมช่วยขูดมะพร้าว ถ้าเป็นงานส่วนรวมอย่างงานวัดชาวบ้านจะรู้หน้าที่โดยปริยายไม่ต้องมีคนไต่ขวาน เมื่อถึงเวลาที่จะนำเหล็กขูดของตนไปช่วยงานกันอย่างพร้อมเพรียง แต่ถ้าเป็นงานส่วนบุคคล เช่น งานออกปากขอแรงช่วยทำงาน งานแต่งงาน งานบวช งานศพนี้ เจ้าภาพมักจะไปขอแรงให้เพื่อนบ้านช่วยเหลือ เรียกว่า “ออกปากขูดพร้าว” โดยเจ้าภาพจะเตรียมปอกและผ่ามะพร้าวไว้เมื่อถึงเวลาทุกคนที่มาช่วยขูดมะพร้าวก็นั่งล้อมวงหันหน้าเข้าหากัน แต่ละคนมีเหล็กขูดประจำตัว เวลาขูดมะพร้าวผู้ชายมักจะนั่งคร่อมตัวเหล็กขูด ส่วนผู้หญิงจะนั่งเบี่ยงข้าง พักขาทั้ง 2 ไปด้านหลัง การขูดมะพร้าวเป็นกลุ่มเช่นนี้เป็นโอกาสที่ทำให้หนุ่มสาวได้มีโอกาสใกล้ชิดสนิทสนมกัน จนบางครั้งได้พบรักกันบนหลังเหล็กขูดนี้เอง ดังเพลงลูกทุ่งชื่อ “เหล็กขูด” ของ จักรพันธ์ ะวีพันธ์ ตอนหนึ่งว่า “เหล็กขูดมีกันทุกบ้าน เวลาทำงานเสียงดังครูด ๆ เหล็กขูดมันพูดไม่ได้ ถ้ามันพูดได้มันคงจะพูด ไอ้เฒ่านี้กับอีสาวนั้น มันนั่งจับกันบนหลังเหล็กขูด” และบางครั้งหลังจากขูดมะพร้าวเป็นกลุ่มเสร็จเรียบร้อยแล้ว พวกผู้ชายก็คิดเล่นสนุกกันต่อไปอีก โดยจับคู่กัน แล้วแต่ละคู่ก็นั่งคร่อมเหล็กขูดใช้มือจับเหล็กขูดยกขึ้น กระโดดโย่งโย่งหยกให้ตาเหล็กขูดชนกัน ฝ่ายใดเสียจังหวะล้มลงก็ถือเป็นแพ้ เรียกการเล่นอย่างนี้ว่า “ชนเหล็กขูด” การเล่นแบบนี้บางครั้งก็มีไสยศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เป็นการประลองวิद्याคม จะพบได้ในงานวัดโดยเฉพาะงานเทศน์มหาชาติ โดยแต่ละฝ่ายนั่งประนมมือบนเหล็กขูดของตน มีหม้อไสยศาสตร์เสกคาถาใช้อำนาจมนต์ ทำให้ผู้นั่งบนเหล็กขูดไม่รู้สึกรู้สีกตัว มีอาการอย่างเดียวกับคนเข้านรก จากนั้นทั้ง 2 ฝ่ายก็เข้าชนเหล็กขูดกัน สร้างความสนุกขบขันได้อย่างดียิ่ง

ปัจจุบัน พิพิธภัณฑ์คติชนวิทยา สถาบันทักษิณคดีศึกษา ได้เก็บรักษาและจัดแสดงกระต่ายขูดมะพร้าวลักษณะนี้จำนวน 3 ชิ้น ในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาด้านเทคโนโลยีพื้นบ้าน วิถีชีวิตในครัวเรือน วัฒนธรรมอาหาร และความทรงจำร่วมของชุมชนภาคใต้ อันเป็นองค์ความรู้ที่ทรงคุณค่าและควรค่าแก่การศึกษาเรียนรู้สืบต่อไป